

תבנית הבית השלישי

- א. בית המקדש בתקופות השונות
- ב. בנייה בתבנית המשכן
- ג. הלכות המקדש מסורות לנבואה
- ד. "וכן תעשו" – לדורות הבאים
- ה. שינוי תבנית הבית בבית שני
- ו. האם הורדוס שינה את תבנית הבית, ואיזה מקדש מתארת המשנה?
- ז. האם הבית השני נבנה על פי חכמים או נביאים?
- ח. מדוע עולי הגולה לא בנו כתבנית המקדש של יחזקאל?
- ט. דמיון הבית שני לבית הראשון ולמקדש יחזקאל
- י. מסכת מדות – הלכה למעשה?
- יא. בית שלישי – על פי נבואה?

א. בית המקדש בתקופות השונות

בדברי ימי ישראל מתוארים ששה בתי מקדש שונים זה מזה בחומרי הבניין, במידותיו ובצורתו. למעשה, המקדש הראשון בישראל הוא המשכן (שאף הוא מכונה "מקדש" בפרשת תרומה (שמות כה, ח: "ועשו לי מקדש"), שקירותיו היו מעצי שיטים ותקרתו מיריעות. לאחר כיבוש הארץ, יהושע בונה בשילה משכן חדש ומחליף את קירות העץ לקירות אבן. שלמה המלך בונה את בית המקדש הראשון בירושלים מעצי ארזים ואבן, כולל תקרתו. לאחר חורבן בית ראשון מתנבא יחזקאל על הבית העתידי ובחזונו הוא מתאר מקדש בתבנית שונה. אולם למעשה, עולי גולת בבל בימי זרובבל¹ בונים את בית המקדש השני במידות אחרות ובצורה אחרת. קיימות עדויות על בנייה שנעשתה ב אמצע ימי הבית השני, אך אין עדות לשינויים מהותיים במבנה המקדש עצמו בתקופה זו. כמאה שנים לפני החורבן מגביה הורדוס את הבניין, מרחיב את שטח הר הבית ומפאר אותו בבנייה מלכותית, כמתואר בספרי יוספוס פלביוס.²

יחסי האורך והרוחב של בית המקדש עצמו נשמרו לאורך כל הדורות. במשכן – קודש הקודשים היה רבוע (10*10 אמות), והקודש היה מלבן שאורכו כפול מרוחבו (20*10

---

1. בהרבה מקורות מיוחס בית זה לעזרא. אולם, לא עזרא בנה אותו אלא זרובבל כמבואר בכתובים. והמקורות המייחסים זאת לעזרא כנראה מתכוונים לתקופה שבה עזרא היה הדמות החשובה וצ"ע.
2. ראה קדמוניות היהודים ספר טו פרק יא סע' ג-ה ובמלחמות היהודים ספר ה, פרק ה סע' א-ו.

אמות). במקדש הוכפלו מידות האורך והרוחב, אך היחס ביניהם נשמר (אורכו של קודש הקודשים היה 20*20 אמות, והקודש היה מלבן של 20*40 אמות).³

לעומת זאת בגובה הבניין ובמעטפת החיצונית שלו יש הבדלים משמעותיים בין בתי המקדש – באולם, בתאים, בלשכות ובחצרות.⁴

מטרת מאמר זה לברר מהי התבנית של בית המקדש שעלינו לבנות ביום שנזכה לכך, מה הן מידותיו, ולאיזה מקדש הוא יהיה דומה? לשם כך נסקור את תבניות המקדש שהיו בעבר ונסה לברר איזו מהן עלינו לאמץ.

ב. בנייה בתבנית המשכן

מהתבוננות בפסוקי התורה היה עולה על הדעת שעלינו לבנות את בית המקדש היום כמו המשכן. כמו כל מצוה שבתורה שנאמרה לשעה ולדורות, ובפרט שבתורה פסוקים רבים המפרטים את המשכן.

אבל ברור שציווי המשכן לא נאמר לדורות שהרי דוד ושלמה לא בנו כתבנית המשכן וכן יחזקאל ניבא על בניין שונה. וכך פסק הרמב"ם (בית הבחירה א, א):

מצות עשה לעשות בית לה' מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות, וחוגגין אליו שלש פעמים בשנה שנאמר ועשו לי מקדש, וכבר נתפרש בתורה משכן שעשה משה רבינו, והיה לפי שעה, שנאמר כי לא באתם עד עתה וגו'.⁵

3. התוספות בשבת צח ע"ב (ד"ה דל עשר לאיגרא) יוצאים מנקודת הנחה שהיחס בין האורך והרוחב מוכרח להיות זהה במשכן ובמקדש, ומכאן הם מוכיחים שרוחב המשכן 10 אמות ולא 11 אמות: "בכולה שמעתא אמר דרוחב המשכן י' אמות. וקשה לר"י דמנא ליה להש"ס הא דילמא המשכן היה רוחבו י"א אמה והקרשים נאמר שלא היה עוביין אלא חצי אמה ושני קרשים למקצעות המשכן היו סותמות אמת אויר מכאן ואמת אויר מכאן וחצי אמה העודפת ברוחב הקרש כנגד עובי הקרשים של צד צפון ודרום...? ואומר ר"י דמבית עולמים ילפינן לה שהיה אורכו ששים אמה ורוחבו עשרים ה"נ במשכן רחבו שליש ארכו.

4. למשל העזרה במסכת מידות היא 135*187 אמות וחצר המשכן 100*50. הר הבית במסכת מידות הוא 500 אמה על 500 אמה וביחזקאל הגודל הוא גדול פי 6.

5. התורה מאריכה בעבודת המקדש יותר מאשר בנושאים אחרים, בספר ויקרא יש פירוט רב של עבודת הקרבנות ואילו ל"ט מלאכות האסורות בשבת הושארו לתורה שבעל-פה. בפרט יש לתמוה: מדוע התורה האריכה בפרטי המשכן שנאמרו רק לפי שעה (בתורה יש למעלה מ-200 פסוקים העוסקים במשכן וכליו, יותר מכל הפסוקים העוסקים במקדש ראשון ושני גם יחד). רבי רפאל משה לוריא (בית גנזי, פרשת תרומה) מבאר את האריכות בפסוקים בכך שלמעשה המשכן יש ערך עצמי של חיזוק וקיום של מעשה הבריאה אחרי חטא העגל. הוא מסתמך על מדרשים הקושרים בין מעשה המשכן לבריאת העולם: "אמר רב יהודה אמר רב: יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ" (ברכות נה ע"א), וכן על המדרש שביום השמיני של ימי המילואים

האם יש בזה שינוי מדברי תורה, ואם כן איך מותר הדבר?

ג. הלכות המקדש מסורות לנבואה

אחרי מתן התורה, נמסרה התורה לחכמי תורה שבעל פה ואין נביא רשאי לחדש דבר. כך מפורש בגמרא במסכת תמורה (טז ע"א):

גופא, אמר רב יהודה אמר שמואל: שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה. אמרו לו ליהושע: שאל! א"ל: לא בשמים היא. אמרו לו לשמואל: שאל! אמר להם: אלה המצות – שאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה. אמר ר' יצחק נפחא: אף חטאת שמתו בעליה נשתכחה בימי אבלו של משה. אמרו לפנחס: שאל! אמר ליה לא בשמים היא. א"ל לאלעזר: שאל! אמר להם: אלה המצות – שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה.⁶

וכך פסק הרמב"ם (יסודי התורה ט, א) שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה.⁷

אולם הדבר נכון בכל התורה כולה חוץ מהלכות בית המקדש, שהן כן נמסרו לנבואה.⁸ ההוכחה הטובה ביותר לכך היא לא מהיגד כזה או אחר אלא מ'מעשה רב', שהרי כך נהגו למעשה! יהושע בונה משכן בשילה ומחליף את עצי השיטים בקירות אבן.⁹ יהושע ודאי לא הגיע למסקנה להחליף את הקרשים באבנים באחד מדרכי ההיסק של התורה שבע"פ אלא קיבל זאת בנבואה.

היתה שמחה במרום כיום שנבראו שמים וארץ. לכן יש משמעות לעצם מעשה בניין המשכן ועשיית כליו, שכן בכל עשייה היה צריך לכוון לבנות ולתקן את העולם. אולם במקדש הדבר שונה. בניית המקדש היא רק אמצעי והעיקר הוא קיומו של המקדש ועבודתו. לכן מדגישה התורה בבניית המשכן את הצורך ב"חכמי לב". ולכן התורה האריכה וכפלה את סדר עשיית המשכן בפרשות תרומה-תצוה וויקהל-פקודי.

6. וכן נפסק בסוגיית תנורו של עכנאי בב"מ נ"ט. "עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: לא בשמים היא. – מאי לא בשמים היא? – אמר רבי ירמיה: שכבר נתנה תורה מהר סיני, אין אנו משגיחין בבת קול".
7. וזו לשונו: "דבר ברור ומפורש בתורה שהיא מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים אין לה לא שינוי ולא גרעון ולא תוספת שנאמר את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרון לעשות לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו... ונאמר לא בשמים היא, הא למדת שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, לפיכך אם יעמוד איש בין מן האומות בין מישראל ויעשה אות ומופת ויאמר שה' שלחו להוסיף מצוה או לגרוע מצוה... הרי זה נביא שקר שהרי בא להכחיש נבואתו של משה... שהוא ברוך שמו צוה למשה שהמצוה הזאת לנו ולבנינו עד עולם ולא איש אל ויכזב".
8. דבר דומה נאמר רק על בחירת המלך (דברים יז, טו): "שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו מקרב אחיך תשים עליך מלך לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא". התורה אומרת לנו שהמלך יבחר בעתיד על ידי הנביא.
9. זבחים קיב ע"ב: "באו לשילה נאסרו הבמות, ולא היה שם תקרה, אלא בית אבנים בלבד מלמטן והיריעות מלמעלן".

שלמה בונה מקדש בירושלים עם קירות אבן ונג עץ מצופה בטיח במידות שונות מן המשכן ומוסיף עשרה שולחנות ועשר מנורות, וכרובים נוספים בקודש הקודשים על פי נבואה. ויחזקאל הנביא מתנבא על בית אחר.

'הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל'

הרדב"ז נשאל כיצד עשה שלמה המלך כרובים נוספים בקודש הקודשים בנגוד לכתוב בתורה "לא תעשון איתי אלהי כסף ואלהי זהב". כאן לא מדובר רק על שינוי מהכתוב בתורה אלא על דבר שבתורה נאמר בפירוש לאיסור. בתשובתו הוא מרחיב את הנושא לכל השינויים שעשה שלמה מתבנית המשכן, והוא מוכיח שבית המקדש הראשון נבנה לפי הנבואה שקיבל דוד, ולא כפי מה שנכתב בפרשת תרומה, וזאת על פי האמור בדברי הימים (א' כח, יא):

וַיִּתֵּן דָּוִד לְשִׁלְמֹה בְנֹוֹ אֶת תְּבִנֵי הָאֵלִים וְאֶת כְּתָבֵי וְגִזְזֵי וְעֲלִיָּתָיו וְחֲדָרָיו
הַפְּנִימִים וְכִּי תִפְּרָת:

ושם (בפס' יט) נאמר:

הַכֹּל בְּכֶתֶב מִיַּד ה' עָלַי הַשְּׁכִיל כֹּל מְלָאכֹת הַתְּבִנִּית:

וכך כותב הרדב"ז (שו"ת ח"ו סי' ב'רפט):

שאלת על מה שכתב רש"י בפרשת יתרו על פסוק "לא תעשון איתי אלהי כסף ואלהי זהב" בא להזהיר שלא יוסיף על שנים, שאם עשאו ד' הרי הם לפני כאלהי זהב. וקשיא לך והלא שלמה הוסיף שנים בתוך הדבור כמו שמבואר בכתובים? תשובה זו אינה לרש"י ד"ל, אלא היא שנויה במכילתא, וצריך שתדע שכל מה שעשה שלמה על פי הנבואה עשה כמו שמסר לו דוד אביו הכל בכתב מיד ה' עליו השכיל כל מלאכת התבנית כאשר מצינו שעשה מזבחות אחרים ומנורות ושלחנות וכלים אחרים ולא עשה ארון אחר ועשה שני כרובים אחרים גבוהים עשר אמות והיו כנפיהם גבוהים על הארץ ועל הכרובים שעשה משה כמבואר בכתובים.¹⁰

יתירה מזו, הגמרא לומדת מפסוק זה – 'הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל' – שחכמי התורה שבעל פה אינם רשאים לשנות מתוכנית המקדש משיקולים הלכתיים.¹¹

10. גם התפארת ישראל (מידות, יכין פ"ג אות יג) רואה בפסוק זה מקור לכך שלעניין המקדש 'כן בשמיים היא': 'ואף על גב דאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, וגם בלא זה אין פונין בדברי נביא במצות התורה אלא כלשאר יחיד דלא בשמים היא, נראה לי דבניין בית המקדש שאני, דרק על פי נביא, דכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל'.

11. ראו מה שכתבתי על כך ב'מעלין בקודש' כב.

כך למשל הגמרא בזבחים (לג ע"א) דוחה את ההצעה לעשות פתח קטן בכותל הצפוני של העזרה כדי לאפשר למצורע לסמוך ידיו על קורבנו, משום שפשפש זה לא היה בתוכנית המקדש שנמסרה בנבואה. ומבאר שם רש"י שגם תוכנית פתחי העזרה נכללה באותה נבואה.

גם כשנעשו שינויים הם לא נעשו בהחלטה שרירותית אלא בהסתמך על דרשת הכתוב – "קרא אשכחו ודרוש", כמו בסוכה (נא ע"ב) בעניין הגזזטרא שהוסיפו בעזרת נשים.

"המקום אשר יבחר ה'"

בספר דברים כתוב עשרים פעם הביטוי 'המקום אשר יבחר ה' – מקום המקדש ייבחר בעתיד ויתגלה לנו בנבואה. כדרשת הספרי (פרשת ראה פיסקא סב):

"כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם – דרוש על פי נביא. יכול תמתין עד שיאמר לך נביא? תלמוד לומר "לשכנו תדרשו ובאת שמה" דרוש ומצוא ואחר כך יאמר לך נביא. וכן אתה מוצא בדוד שנאמר: "...עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב". מנין שלא עשה אלא על פי נביא שנאמר: "ויבוא גד אל דוד ביום ההוא ויאמר לו עלה הקם לה' מזבח בגורן ארונה היבוסית". ואומר: "ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלים בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו".

המדרש מדבר על מציאת המקום לבית המקדש ועל הזמן שבו צריכים לבנותו. אך הרב קוק (שו"ת משפט כהן סי' צב) רואה במדרש זה מקור לכך שכל תוכנית המקדש ובניינו מסורים לנבואה.

מ"מ כל אלה הדברים אינם נוגעים להסידורים השייכים לבנין בית המקדש, שע"ז שנינו מפורש בברייתא דספרי פרשת ראה, על הפסוק: 'לשכנו תדרשו ובאת שמה'... אבל בעניני מזבח, ונראה שהוא הדין כל עניני תכנית המקדש ובנינו, הוא מסור לנביא גם לדרוש ממנו שיודיע מן השמים בנבואה, ואין זה נכנס כלל להכלל של "אלה המצות אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה", ולא בכלל של "לא בשמים היא".

ד. "זכן תעשו" – לדורות הבאים

בתחילת פרשת תרומה בציווי על בניין המקדש נאמר:

וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנָתִי בְּתוֹכָם: כָּל אִשְׂרָאֵל אֲנִי מְרַאֶה אוֹתָךְ אֵת תְּכֵנִית הַמִּשְׁכָּן
וְאֵת תְּכֵנִית כָּל פְּלִי וְכֵן תַּעֲשׂוּ: (שמות כה, ח-ט)

מפשט הפסוק עולה לכאורה שאנו חייבים לבנות תמיד באותה תבנית שה' הראה למשה.

כך גם נרמז בדרשה בפסיקתא זוטרתא (שם):

”ככל אשר אני מראה אותך” מלמד שהראה לו הקדוש ברוך הוא למשה כל מלאכת תבנית המשכן הכל הראה לו דמות אש: ”וכן תעשו” – לדורות הבאים.

אולם מעניין הוא שאת אותו פסוק דורשת הגמרא בסנהדרין (טז ע”ב) כמקור לכך שכאשר משנים את גודל העיר והעזרות צריך סנהדרין של שבעים ואחד (שהם בעלי הסמכות העליונה המחליפה את משה רבנו) – ”וכן תעשו – לדורות הבאים”.

האמנם שתי דרשות אלו סותרות זו לזו?

רש”י (על התורה, שם) מפרש שהאיסור לשנות בדורות הבאים נאמר רק ביחס לכלים:

”וכן תעשו” – לדורות, אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו לי כלי בית עולמים, כגון שולחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה, כתבנית אלו תעשו אותם.

רש”י מביא שתי דוגמאות לצורך בייצור כלים בעתיד: א. כלי חלופי לכלי שאבד. ב. כלי נוסף על ידי נבואה. בין כך ובין כך מצווה התורה שאותם כלים ייעשו בעתיד באותה מתכונת וצורה שבה נעשו כלי המשכן.

הרמב”ן מקשה עליו שכן מצאנו במפורש שינוי גם בצורת כלי המקדש, שהרי המזבח שעשה שלמה היה שונה ממצב העולה של המשכן! הרמב”ן מבאר שעל פי פשט אין חובה לפרש את הצינוי ”וכן תעשו” כצינוי לדורות, ומכאן שאין סתירה אם בדורות עתידיים יקום נביא ויאמר לשנות מצורת הכלים (והמילים ”וכן תעשו” נאמרו לאותה שעה לחיזוק וזירוז).

החתם-סופר לא רק שאינו רואה בפסוק זה איסור לשנות, אלא אדרבה רואה בפסוק זה מקור לכך שהתורה השאירה לנבואה את צורת בתי המקדש בעתיד. הוא מפרש ש”וכן תעשו” לא נאמר על תבנית המשכן או על תבנית הכלים אלא על ראשית הפסוק: ”ככל אשר אני מראה אותך” – כן תעשו גם בעתיד אני אראה לכם כיצד לבנות את המקדש.

וכך כותב החתם סופר (שו”ת או”ח סי’ רח):

כבר כתבתי במקום אחר שנתקשיתי על כל בנייני המקדשות, הראשון השני והשלישי במהרה בימינו, שאין אחד דומה לחברו והכל בכתב מיד ה’ עלי השכיל על פי דוד ושמואל הרואה בניות ברמה, והשני על ידי חגי זכריה ומלאכי, והשלישי על ידי יחזקאל. וקשה, אין הנביא רשאי לחדש והיה להם לעשות כחצר המשכן במדבר! ושם אמרתי שזהו פירוש הפסוק בפרשת תרומה: ”ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו”, ודרשינן פ”ב דשבועות (טו ע”א): ”וכן תעשו – לדורות”, ולפי עניות דעתי קאי אככל אשר אני מראה אותך כן תעשו לדורות, שלעולם אני מראה אתכם תבנית הבנין ההוא. וכיוון שהקב”ה התנה בתחילה שיבנה כאשר אני מראה, אם כן אין כאן חידוש

שחידש הנביא. ואולי גם בזה מיושב הא דעל פי נביא נבנה, כי בנין בית המקדש צריך להיות על פי נביא ככל אשר אני מראה.

האור-החיים הקדוש (שם) מוסיף שגם כאשר הנביא משנה ומחדש דברים על פי נבואתו, אין הוא משנה מתורת משה, אלא אומר את דבריו על פי קבלה שהייתה מסורה בידי הנביאים מפי משה רבינו במגילה שמסר משה ליהושע, ועברה בין הנביאים מדור לדור. הוא מוסיף שהדברים גם רמוזים בתורה למבינים ברוח הקודש:

כי יש לדעת כי כל בנין הבית והכלים לא עשאו שלמה כפי אשר נראה בעין שכלו לפאר אלא על פי נביא וגם הנביא הגיד כי לא דברי נבואתו הגיד אלא דברי קבלתו דכתיב בדברי הימים (א' כח) ויתן דוד לשלמה בנו תבנית האולם וגו' ותבנית כל אשר היה ברוח עמו וגו' הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכת התבנית וגו', וכתוב עוד (רש"י שם) אשר היה ברוח עמו כאשר הראהו שמואל הרואה, ואמר ז"ל באגדת שמואל (מדרש שמואל פט"ו) רבי ירמיה בשם ר"ש כו': "בית המקדש מסרה הקדוש ברוך הוא בעמידה למשה ומשה מסרה ליהושע בעמידה וכו' יהושע מסרה לזקנים בעמידה דכתיב ויאסוף יהושע וגו' ויתצבו וגו' זקנים מסרוה לנביאים בעמידה נביאים מסרוה לדוד בעמידה וכו' דוד לשלמה וכו' ואומר "הכל בכתב וגו'" – מלמד שנתנה לידרש, "מיד ה'" – מלמד שנתנה במסורת, "עלי השכיל" – מלמד שנתנה ברוח הקודש" עד כאן. הראת לדעת כי כל מה שעשה שלמה בבית היה הלכה למשה מסיני, והכל כתוב בספר גלוי לדורשי תורה ברוח הקודש.

בניגוד לפירושו של החתם-סופר, לפי האור-החיים לא די בהתניה שבעתיד יראה הקב"ה לנביאים, אלא הכול כבר הוראה למשה ונמסר מפניו לביאים אחרים.

ראינו אפוא, שצורת המשכן לא נאמרה לדורות ובית המקדש צריך להיבנות כפי שנמסר בנבואה. נראה יסוד הדברים הוא שבית המקדש חייב להיות מתאים למצב הרוחני של העם. לכן בכל תקופה ה' שולח ביד הנביא את תבנית המקדש המתאימה לאותו דור. נותר לנו לנסות לברר איזה מהתיאורים של בית המקדש מחייב אותנו היום.

ה. שינוי תבנית הבית בבית שני

דוד המלך קיבל מהנביאים את תוכנית בית המקדש הראשון והעביר אותו לבנו שלמה. תיאור הבניין שבנה שלמה המלך כתוב בספר מלכים ובספר דברי הימים, והוא שונה בתכלית מתיאור המשכן האמור בתורה.

האם נבואת דוד ניתנה לשעתה, או גם לדורות הבאים?

התשובה הפשוטה היא שגם נבואה זו הייתה רק לשעתה, שהרי יחזקאל התנבא על בית שונה, וגם עולי הגולה לא בנו כמו הבית הראשון.

הבית שבנו עולי הגולה מתואר בקיצור נמרץ ברישיון כורש לזרובבל (עזרא ו, ג):

בְּשָׁנָה חֲדָה לְכוֹרֶשׁ מֶלֶכָא כּוֹרֶשׁ מֶלֶכָא שָׁם טַעַם בֵּית אֱלֹהֵא בִירוּשָׁלַם פִּיתָא יִתְבְּנָא
אֲתַר דֵּי דְבָחִין דְבָחִין וְאֲשֻׁהֵי מְסוּבְלִין רִוּמָה אֲמִין שְׁתִּין פְּתִיָה אֲמִין שְׁתִּין:

בית המקדש השני נבנה במציאות קשה מאוד, רוב עם ישראל נותר בגולה, בארץ ישראל שלטו הפרסים והמצב הבטחוני והכלכלי היה קשה. ייתכן שהדבר השפיע על גודלו של הבניין. בפרק אחר בעזרא (ג, יב) מסופר שהזקנים שראו את הבית הראשון בכו בראותם את הבית השני, והפרשנים (רש"י ומצודת דוד) שם כתבו שבכיתם היה על היותו קטן מן הבית הראשון.

בעזרא מוזכר בניין שרוחבו 60 אמות וגובהו 60 אמות, ולעומת זאת מידות המקדש שבמסכת מדות הן שונות (גובהו 100 אמות, רוחבו 70 אמות [כך על פי רוב הראשונים] ורוחב החזית המזרחית [האולם] 100 אמות).

ייתכן ליישב את הסתירה ולומר שהמידות שבספר עזרא הם רק הרישיון שכורש נתן, ולמעשה הם בנו אחר כך בניין יותר גדול. ואפשר שהורדוס רק הגביה את בית המקדש, הרמב"ם (בית הבחירה א, יא) כותב שהגבהת הבניין מותרת גם ללא נבואה "ומצוה מן המובחר לחזק את הבנין ולהגביהו כפי כח הציבור" את הסתירה בעניין רוחב המקדש ניתן ליישב שרוחב 60 אמה הוא בלי החדרים שבצד המקדש (המסיבה ובית הורדת המים ואולי גם התאים).

ייתכן שבדורות הבאים, בית המקדש שופץ ואולי אף הוגבה והורחב אבל אין לנו עדות ברורה על כך.¹²

בתקופה הרומאית, קרוב למאה שנים לפני חורבן בית המקדש השני, הורדוס מפאר ומחדש את בית המקדש, הגמרא (בבא בתרא ג ע"ב – ד ע"א) מספרת לנו שהורדוס הרס את בית המקדש ובנה אותו מחדש:

ובבא בן בוטא היכי אסביה ליה עצה להורדוס למיסתריה לבית המקדש? והאמר רב חסדא: לא ליסתור איניש בי כנישתא עד דבני בי כנישתא אחריתא! אי בעית אימא: תיוהא חזא ביה; איבעית אימא: מלכותא שאני, דלא הדרא ביה, דאמר שמואל: אי אמר מלכותא עקרנא טורי, עקר טורי ולא הדר ביה...
א"ל: [בבא בן בוטא להורדוס] הוא כבה אורו של עולם, דכתיב: כי נר מצוה ותורה אור, ילך ועסוק באורו של עולם... א"ל: מסתפינא ממלכותא, א"ל: שדר

12. בספר בן סירא (מהתקופה היוונית התלמית, שקדמה לתקופה החשמונאית) פרק נ נכתב: "גדול אחיו ותפארת עמו, שמעון בן יוחנן הכהן. אשר בדורו נפקד הבית, ובימיו חזק היכל. אשר בימיו נבנה קיר, פנות מעון בהיכל מלך. אשר בדורו נכרה מקוה, אשיח במ בהמונו. הדואג לעמו מחתף, ומחזק עירו מצר. מה נהדר בהשיחו מאהל ובצאתו מבית הפרכת וכו'".

שליחא, וליזיל שתא וליעכב שתא ולהדר שתא, אדהכי והכי סתרית ובניית. עבד הכי... אמרי: מי שלא ראה בנין הורדוס, לא ראה בנין נאה מימיו...¹³

מקובל לראות את המקדש של הורדוס כהמשך של בית שני ולא כמקדש שלישי. אמנם יש מדרש שמונה אותו כמקדש נפרד.¹⁴

ו. האם הורדוס שינה את תבנית הבית, ואיזה מקדש מתארת המשנה?

במסכת מדות ובעקבותיה ברמב"ם בהלכות בית הבחירה יש תיאור מפורט של בית המקדש. נשאלת השאלה האם המשנה מתארת את המקדש שקדם להורדוס או את המקדש שבנה הורדוס? או שמא אין כלל הבדל ביניהם?

למשל: במשנה (מדות א, ג) מוזכר שער קיפונוס כשער היחיד בכותל הר הבית המערבי, ואילו לפי תיאור פלביוס היו בו ארבעה שערים.¹⁵

בשאלה זו נחלקו הרב עזריאל הילדסהימר והרב יהושע בועז.

הרב עזריאל הילדסהימר כתב ספר: "מידות בית המקדש של הורדוס". בספר הוא עורך השוואה בין מסכת מדות לבית המקדש שתאר יוספוס פלביוס שראה במו עיניו את בית המקדש שבנה הורדוס. הרב הילסהימר יוצא מנקודת הנחה שהמשנה מתארת את מקדש הורדוס. הוא משווה בין המשנה לתיאורי פלביוס ומנסה להביא להתאמה ביניהם וכשהדבר לא ניתן הוא מוכיח את אמיתות דברי המשנה לעומת דברי פלביוס שאינם מדויקים.

לדעת הרב הילדסהימר הורדוס לא הרס את בית המקדש ובנה אותו מחדש אלא רק שינה קצת את הבניין בעוד החומות נשארו כפי שהיו. הוא מביא לכך כמה הוכחות:

---

13. בגמרא בתענית דף כג ע"א יש תיאור של סייעתא דשמיא בזמן שהורדוס בנה את המקדש: שכן מצינו בימי שמעון בן שטח, שירדו להם גשמים בלילי רביעיות ובלילי שבתות, עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב, וצרו מהם דוגמא לדורות, להודיע כמה החטא גורם, שנאמר עונותיכם הטו אלה וחטאתיכם מנעו הטוב מכם. וכן מצינו בימי הורדוס שהיו עוסקין בבנין בית המקדש, והיו יורדין גשמים בלילה, למחר נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה ויצאו העם למלאכתן, וידעו שמלאכת שמים בידיהם.

14. במדבר רבה פרשת נשא פרשה יד: "... הרי שלשה מינים עולה כנגד שלשה פעמים שנבנה בית המקדש בחלקו [של בנימין] אחת בימי שלמה ואחת בימי עולי הגולה והשלישית לימות המשיח, **שעיר עזים אחד לחטאת כנגד הבנין שבנאו הורדוס שנבנה ע"י מלך חוטא** והיה לו בניינו לכפרה על שהרג חכמי ישראל".

15. ממצאים ארכיאולוגיים מעידים על ארבעה שערים (על פי שמות חוקריהם: רובינסון, ברקלי, וילסון ווורן - השערים מנויים מדרום לצפון). אמנם אפשר שהמשנה אינה מתעלמת התעלמות מכוונת מהשערים שהוסיף הורדוס, אלא מונה את השערים הנראים לצופה מתוך שטח הר הבית, ולכן אינה מונה כניסות תת-קרקעיות (ברקלי ווורן), ואינה מונה שערים שהיו פתוחים אל שטחי ההרחבה של הורדוס שאינם בתוך ת"ק על ת"ק אמה המקודשים (רובינסון).

א. מקדש הורדוס נקרא הבית השני ולא השלישי. ב. אין זכר במקורות להפסקה ארוכה בעבודת המקדש. ג. לא מסתבר שבבא בן בוטא שיעץ להורדוס לעשות זאת היה מציע להפסיק את עבודת המקדש. ד. פלביוס כתב בקדמוניות שהמקדש נבנה על ידי כוהנים, ואילו בתוספתא (ב"ק א, יא) כתוב שתיקון המקדש מצווה שיעשה על ידי כוהנים, ומשמע שדין זה הוא רק בתיקוני המקדש אבל בבנייה חדשה אין עדיפות לכוהנים (בעזרא לא מוזכר שכוהנים בנו את המקדש) ומוכח מכאן שהורדוס רק שיפץ ותיקן ולא החריב ובנה (אולם בגמרא בבא בתרא משמע אחרת וצ"ע).

לענ"ד, מסתבר שבעזרה ובבית המקדש עצמו הורדוס לא עשה שינויים משמעותיים במידות השטח של המקדש והעזרה. (מהממצאים הגלויים לפנינו ברור רק דבר אחד שהורדוס הכפיל את שטח הר הבית המקורי, אך להרחבה זו אין תוקף הלכתי וקדושת הר הבית נשארה 500 אמה על 500 אמה) והוא בנה (או שיפץ) את המקדש בדיוק כמו שהיה לפניו. אבל גם אם הוא שינה, לשינויים אילו אין כל משמעות בהלכה.

על גישה זו חולק הרב יהושע יוסף (במבוא לספרו עזרת כהנים בשער המידות) הוא כותב שלא ייתכן שמסכת מדות מתארת את מקדש הורדוס כיוון שבייסיפון (שחזור מאוחר של כתבי יוספוס פלביוס) כתוב שהמקדש גובהו 120 אמות ובמסכת מדות כתוב שגובהו 100 אמות ודבר שני שבמסכת מדות כתוב שסיידו את המקדש בצבע לבן ובגמרא בבבא בתרא כתוב שהמקדש היה מצופה באופן יפה במיוחד וסידור רק יקלקל אותו. לדעתו מסכת מדות מתארת את הבניין של עולי הגולה והורדוס כן עשה שינויים בבניין.

למעשה, בניין הורדוס ודאי לא מחייב אותנו, ממה נפשך: אם הוא לא שינה כלום אז אין דבר כזה שנקרא בניין הורדוס אלא בית שני הקדום. ואם ניח שהוא שינה ממה שהיה לפניו. הוא ודאי לא עשה זאת על פי נבואה שנסתלקה מאות שנים קודם. וגם אין לנו שום רמז שחכמי דורו הורו לו לשנות את הבניין.

ז. האם הבית השני נבנה על פי חכמים או נביאים?

נותרו לנו שתי אפשרויות: או לבנות כתבנית בית שני או כתבנית יחזקאל. כדי לענות על שאלה זו יש לברר ממי קבלו בוני הבית השני הנחיות לבנייה ומדוע הם לא בנו כתבנית יחזקאל.

בזמן בניין הבית השני נבאו אחרוני הנביאים: חגי זכריה ומלאכי והיה מסתבר לומר שהם הורו להם כיצד לבנות, כמו שבכל מהלך הדורות בנו את המקדש על פי הנבואה ולא לפי חכמת התורה שבעל פה. אך בספרי הנביאים אין זכר לכך. אין פסוקים המתארים את מידותיו ותוארו של בית שני, למעט התיאור של רישיון כורש שבו נזכרו רק מדות הגובה והרוחב בלבד.

נראה שזה חלק מהסתר הפנים של אותה תקופה – תקופת המעבר מנבואה לדומיננטיות התורה שבעל פה.¹⁶ התקופה היא תקופת שלחי הנבואה¹⁷ ולמרות שהיו נביאים ייתכן שלא קיבלו כלל נבואה המורה להם כיצד לבנות את המקדש.

בגמרא (זבחים סב ע"א) נחלקו האמוראים מדוע הרחיבו עולי הגולה את מקום המזבח, ומדעת רוב האמוראים עולה שעשו זאת ללא נבואה מפורשת.

תנן התם: וכשעלו בני הגולה, הוסיפו עליו ד' אמות מן הדרום וד' אמות מן המערב כמין גמא. מאי טעמא?

אמר רב יוסף: משום דלא ספק.

כי אתא רבין אמר ר"ש בן פזי משום בר קפרא: שיתין הוסיפו. מעיקרא סבור: מזבח אדמה – שהוא אטום באדמה; ולבסוף סבור: שתיה כאכילה, ומאי מזבח אדמה? שהוא מחובר באדמה, שלא יבננו לא ע"ג כיפיים ולא על גבי מחילות. והכתוב: הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל! אלא אמר רב יוסף, קרא אשכח ודרש: ויאמר דויד זה הוא בית ה' האלהים וזה מזבח לעולה לישראל, כי בית, מה בית ששים אמה, אף מזבח ששים אמה.

רב יוסף, בהסברו הראשון, אמר שההוספה על המזבח נעשתה בגלל צורך מעשי (צורך במזבח גדול יותר). רבין אומר שההוספה על המזבח נעשתה מכח סברא (כדי לכלול את השיתין במזבח). רב יוסף, בסברתו השנייה, אמר שהשינוי נעשה מכוח דרשה. אולם הצורך בנבואה כלל לא עלה.

הגמרא שם גם מבררת גם כיצד זיהו את מקום המזבח:

בשלמא בית מינכרא צורתו, אלא מזבח מנא ידעי?¹⁸

רבי אלעזר ורבי יצחק נפחא ורבי שמואל בר נחמני אומרים שזיהו מקום המזבח נעשה ע"י מראה פלאי שהם ראו או הריחו:

אמר רבי אלעזר: ראו מזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו.
ור' יצחק נפחא אמר: אפרו של יצחק ראו שמונח באותו מקום.

16. רבי צדוק הכהן בפרי צדיק על חנוכה (עמ' 154) כותב שמזמן אנשי כנסת הגדולה התחיל להאיר בעם ישראל אור תורה שבע"פ.

17. התקופה כולה לוטה בערפל, אחרי הפסקת הנבואה והפסקת המלוכה יש לנו חור שחור בהיסטוריה ואיננו יודעים כמעט דבר על מה שאירע בעם ישראל מסוף הנבואה עד ימי החשמונאים.

18. אמנם המעיין ברמב"ם הלכות בית הבחירה יכול לזהות את מקומו המדויק של המזבח לפי מקום המקדש אך בגמרא יש בעניין דעות של שלושה או ארבעה תנאים וגם הראשונים נחלקו בעניין. כנראה שגם בראשית ימי הבית השני הדבר לא היה ברור. וצ"ע

ור' שמואל בר נחמני אמר: מכל הבית כולו הריחו ריח קטרת, משם הריחו ריח אברים.

גם כאן לא מתוארת נבואה מפורשת אלא רק גילוי שמימי במדרגה של רוח הקודש.¹⁹ רק לדעת רבי יוחנן (שם) נביאים היו מעורבים בקביעת מקום המזבח, אבל גם לדעה זו לא ברור שזו נבואה, שהרי הלשון של הגמרא הוא 'עדות'.

אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן: שלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה, אחד שהעיד להם על המזבח, ואחד שהעיד להם על מקום המזבח, ואחד שהעיד להם שמקריבין אף על פי שאין בית.

דעת רבי יוחנן מובאת ברמב"ם (בית הבחירה ב, ד).

נראה שלמרות שבעת בניין הבית השני עדיין חיו בקרבנו נביאים, הם לא הורו בצורה מפורטת על פרטי הבנייה, ותפקידם היה לעורר את העם לבנות את המקדש ולתת הנחיות כלליות על אופי הבניין.

ח. מדוע עולי הגולה לא בנו כתבנית המקדש של יחזקאל?

יחזקאל הנביא שחי בסוף ימי בית ראשון קיבל בנבואה את תבנית בית מקדש העתידי וכתבה בספרו, אולם בפועל, עולי הגולה לא בנו את המקדש כתבנית זו.

נראה שהן מבחינה טכנית והן מבחינה רוחנית אין די בכתיבת נבואה בספר כדי לבנות את בית המקדש על פיה. משה רבינו הדריך באופן ישיר את בצלאל כיצד לבנות את המשכן שהוראה לו בנבואה.²⁰ גם שלמה המלך כשבנה את המקדש הראשון הוא לא עשה זאת על פי לימוד מהפסוקים אלא על פי מה ששמע במפורש מדוד אביו שקיבל זאת בנבואה.²¹

אולם יחזקאל לא הורה את נבואתו הלכה למעשה אלא רק כתבה בספרו, שכן הוא לא זכה לחיות בדור עולי הגולה. נבואת יחזקאל אמנם כוללת הרבה פרטים, אך אינה מבוארת מספיק כפי שהרמב"ם כותב (בית הבחירה א, ד) שהכתוב ביחזקאל "אינו מפורש ומבואר". גם רש"י בפירושו ליחזקאל כותב שרק לעת קץ אנו נדע לפרש את תיאור המקדש שביחזקאל:

19. הרב קוק כותב במשפט כהן (סי' צב) שלבניין המקדש צריך השראה של רוח הקודש ואין צורך בנבואה ממש.

20. תנחומא ויקהל: "בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא למשה בהר על מלאכת המשכן הראהו כל כלי וכלי היאך לעשות שנא' 'וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר'".

21. דברי הימים א' כח, יא: "וַיִּתֵּן דָּוִד לְשִׁלְמֹה בְּנוֹ אֶת תְּבִנֵּית הָאוֹלָם וְאֶת בְּתִיּוֹ וְגִזְזֵי וְעֲלִיתָיו וְחֲדָרָיו הַפְּנִימִים וּבֵית הַכֹּפֶרֶת".

וְאִם נִקְלְמוּ מִכָּל אֲשֶׁר עָשׂוּ צוֹרֵת הַבַּיִת וְתִכְוֶנְתּוֹ וּמוֹצְאָיו וּמוֹבְאָיו וְכָל צוֹרְתּוֹ וְאֵת
כָּל חֻקֵּיהֶם וְכָל צוֹרְתֵיהֶם וְכָל תּוֹרְתֵיהֶם הוֹדַע אוֹתָם וּכְתַב לְעֵינֵיהֶם וַיִּשְׁמְרוּ אֶת כָּל
צוֹרְתּוֹ וְאֵת כָּל חֻקֵּיהֶם וְעָשׂוּ אוֹתָם. (יחזקאל מג, יא)

ופירש רש"י שם:

"וישמרו" – ילמדו ענייני המדות מפיו שידעו לעשותם לעת קץ.

אך נראה שאין מדובר רק במגבלה טכנית של הבנת הפרטים, אלא יש כאן עניין מהותי.

הגמרא (יומא ט ע"ב) דורשת את ההבדל בין "טירת כסף" ל"לוח ארז" האמור בשיר השירים (ח, ט): "אם חוֹמָה הִיא נְבִנָה עָלֶיהָ טִירַת כֶּסֶף וְאִם דָּלַת הִיא נִצְוֶה עָלֶיהָ לֹחַ אֲרָז" – ביחס להבדל בין בית ראשון ששרתה זו שכינה לבית שני שלא שרתה בו שכינה באופן מלא. ונחלקו שם אמוראים מהו החטא בגינו לא שרתה שכינה בבית שני: לדעת ריש לקיש החטא היה סירובם של בני הגולה לעלות לארץ ישראל בהמוניהם בימי עזרא ונחמיה;²² ולדעת רבי יוחנן גם אם היו כולם עולים השכינה לא היתה שורה במקדש שנבנה ביוזמת ובחסות כורש הפרסי.

מהדמי של "לוח ארז" לעומת "טירת כסף", ניתן לראות בדברי הגמרא רמז לכך שהסיבה לאי-השראת השכינה במלואה בבית שני היא פגם שורשי עמוק, שמלכתחילה גרם לכך שהבית השני ייבנה כבית זמני ולא יהיה הבית הנצחי השלם. וכדברי ריש לקיש (שם)

אם עשיתם עצמכם כחומה ועליהם כולכם בימי עזרא – נמשלתם ככסף, שאין
רקב שולט בו, עכשיו שעליהם כדלתות – נמשלתם כארז שהרקב שולט בו.

נראה שנבואת יחזקאל, דווקא בגלל היותה חזונית ולא הדרכה מעשית לבני דורו, מכוונת למקדש האוטופי, השלם והנצחי.

הרמח"ל בספרו משכני עליון מבאר, על פי הסוד, מדוע לא שרתה שכינה בבית שני, ואגב כך מתבאר מדבריו מעלתו וייחודו של מקדש יחזקאל. בית המקדש הראשון היה בבחינת 'חכמה' – 'וה' נתן חכמה לשלמה". אמנם זו לא המדרגה הגבוהה ביותר והבית הזה לא יכול היה להיות נצחי, אך אלמלא חטאו ישראל היה בית המקדש הראשון פושט צורה ולובש צורה והופך לבית נצחי. בבית הראשון שרתה שכינה כיוון שה'בית של מעלה' וה'בית

---

22. הדברים מבוארים בפירוט בדברי רבי יהודה הלוי בספר הכוזרי (מאמר שני, כד): "אכן, מצאת מקום חרפתי, מלך כוזרי! כי אמנם חטא זה הוא אשר בגללו לא נתקיים הייעוד אשר יעד האלוה לבית השני: 'הני ושמחי, בת ציון! כי הנני בא ושכנתי בתוכך' – נאם ה' (זכריה ב, יד). כי העניין הא-לוהי עמד לחול עליהם כבראשונה, אילו נענו כולם לקריאה ושבנו לארץ ישראל בנפש חפצה, אבל רק מקצתם נענו, ורובם החשובים שבהם נשאר בבל, מסכימים לגלות ולשעבוד ובלבד שלא יפרדו ממשכנותם ומעסקיהם... סוף דבר, רק חלק מן העם נענה, ולא בלב שלם, ולכן גמלם הא-לוה כמחשבת לבם, ונתקיימו בהם הבטחות הא-לוהיות רק במידה מצומצמת, כפי מיעוט התעוררותם.

של מטה" היו באותה דרגה (בחינת חכמה). בחורבן הבית הראשון חרב רק הבית התחתון, אולם הבית העליון לא חרב, אלא פשט את צורתו ולבש צורה עליונה, בדרגה הנצחית והגבוהה ביותר, בסוד הראשית הנעלם (כתר). את המקדש הזה ראה יחזקאל בחזונו ואותו תיאר בספרו.

את הבית שני לא היו זכאים ישראל לבנות כצורת הבית העליונה, והוא נבנה בהוראת הנביאים שביניהם בתבנית ביניים – קצתו דומה לבית הראשון וקצתו למה שראה יחזקאל. ולכן לא הייתה התאמה בין הבית של מעלה שהיה כבר בדרגה הגבוהה ובין הבית של מטה שבנו עולי הגולה. המשמעות של חוסר התאמה זו היא שלא שרתה בו שכינה.²³

ט. דמיון הבית שני לבית הראשון ולמקדש יחזקאל

רבי יום טוב ליפמן הלר (ה'תוספות יום טוב') כתב בהקדמה לספרו 'צורת הבית' (ביאור תבנית המקדש על פי יחזקאל), שעולי הגולה לא בנו לפי יחזקאל כי ידעו על פי נביאים שביניהם שאין עתה עת הבנין ההוא. כיוון שגרם החטא ולא היתה תשובתם הוגנת, לכן לא היו רשאים לבנות כמו שתיאר יחזקאל, כי הוא מוכן דווקא לגאולת עולם ולהיות קיים לנצח. אולם אף על פי כן, הם בנו בהיכל, בעזרה ובעזרת נשים, 'מזכרות' ו'ציונים' למקדש העתידי כהכנה אליו.²⁴

ואכן המבנה הבסיסי של בית שני נעשה בתבנית בית ראשון ובמידות אורכו ורוחבו. אולם במשנה במסכת מדות נזכרו כמה דברים שנבנו בתבנית נבואת יחזקאל: לשערי ההיכל נבנו פשפשים, והפשפש הדרומי נשאר נעול כמבואר במסכת מדות (ד, ב):

-
23. הרב קוק (שו"ת משפט כהן שם) מבאר את העניין באופן דומה: "שהבית הראשון היה מאיר הארת הבינה, שנקרא ג"כ עולם, אלא שהאירה החכמה העליונה ע"י אור הבינה במלכות, והיתה ההנהגה הנהגה ראוי' לקדושת עולם, כי מצד בינה היא בחינת חיי עולם, אלא שגורמים אחרים גרמו שנתגברו החיצונים וגרמו הגלות, אבל הבית השני ה' בהארת המלכות, אחר שירדו האורות ממעלתם ולא ה' בהם עצם הארת הבינה, וק"ו הארת החכמה, וזו המדה נקראת בחינת שעה ואינה בחינת עולם. ולע"ל בזמן הגאולה תהי' ההנהגה מאור החכמה המאיר בבינה מאור הכתר, ותעלה בזה על הנהגת ההארה שבימי שלמה, שהיתה במדרגות החכמה בהארתה בבינה, ולא היתה מוארה מהארת הכתר. עכ"פ הקדושה הראשונה, שהיתה מצד הארת החכמה בבינה, ראוי' היא להיות ג"כ קדושת עולם, ואם היתה הקדושה של שלמה נמשכת גם על לע"ל ה' בה ממין הקדושה הנצחית, שהרי גם בינה היא בחינת עולם, אלא שאינה כ"כ מאירה כאור החכמה המואר ע"י אור הכתר.
24. וכך כותב הרמב"ם (בית הבחירה א, ד): "בנין שבנה שלמה כבר מפורש במלכים, וכן בנין העתיד להבנות אף על פי שהוא כתוב ביחזקאל אינו מפורש ומבואר ואנשי בית שני כשבנו בימי עזרא בנוהו כבנין שלמה ומעין דברים המפורשים ביחזקאל".

ושני פשפשין היו לו לשער הגדול אחד בצפון ואחד בדרום שבדרום לא נכנס בו אדם מעולם ועליו הוא מפורש על ידי יחזקאל שנאמר "ויאמר אלי ה' השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו כי ה' אלהי ישראל בא בו והיה סגור".

מזבח העולה הורחב על ידי עולי בבל על פי מידות המזבח האמורות בנבואת יחזקאל, כמבואר במסכת מדות (ג, ב):

אמר רבי יוסי: מתחלה לא היה [המזבח] אלא שמונה ועשרים על שמונה ועשרים כונס ועולה במדה זו עד שנמצא מקום המערכה עשרים על עשרים. וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו ארבע אמות מן הדרום וארבע אמות מן המערב, כמין גמא, שנאמר (יחזקאל מג) "והאריאל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע".

הלשכות שבעזרת נשים לא היו מקורות, כדוגמת תבנית יחזקאל, כמבואר במסכת מדות (ב, ה):

...וארבע לשכות היו בארבע מקצעותיה [של עזרת נשים] של ארבעים ארבעים אמה. ולא היו מקורות, וכך הם עתידים להיות, שנאמר (יחזקאל מו) "ויוציאני אל החצר החיצונה ויעבירני אל ארבעת מקצועי החצר והנה חצר במקצוע החצר חצר במקצוע החצר בארבעת מקצעות החצר חצרות קטורות", ואין קטורות אלא שאינן מקורות.

ייתכן שהיו עוד דברים במקדש שנבנו על פי יחזקאל, אלא שהמשנה ליקטה דוגמה אחת מההיכל, דוגמה אחת מהעזרה ודוגמה אחת מעזרת נשים.²⁵

נראה שישנו קשר בין העדר השראת השכינה וזמניותו של בית שני, ובין הסתלקות הנבואה מישראל בתקופתו. עולי הגולה בבנותם את המקדש הבינו שהנביאים שביניהם הם הנביאים האחרונים ושנבואתם אינה נבואה ברורה כבעבר, ולכן הם הבינו שהם בונים מקדש שאינו נצחי ולא תשרה בו השכינה²⁶ ולכן הם לא בנו את מקדש יחזקאל, שהוא נבואי במהותו.

י. מסכת מדות – הלכה למעשה?

בהקדמתו לפירוש המשנה כותב הרמב"ם ש"מסכת מדות נכתבה כהדרכה לבניין העתידי, וזו התועלת מסיפור הדברים שבה, וזו לשונו:

---

25. כך כותב בעל התוספות יום טוב.

26. תלמוד בבלי מסכת יומא דף כ"ב: "וארצה בו ואכבד, וקרינן ואכבדה מאי שנא דמחוסר ה"א? אלו חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני, ואלו הן: ארון וכפורת וכרובים, אש, ושכינה, ורוח הקודש, ואורים ותומים".

ואחר תמיד מדות, ואין ענינה אלא ספור מדת המקדש וצורתו והיאך בנינו, והתועלת בכך שכשיבנה לשמור בו אותה צורה ואותו היחס, כי אותו היחס מאת ה' כמו שאמר "הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל".

אולם ניתן להבחין בדבריו שלא כל פרט מפרטי המקדש אמור להיות זהה, ושכל המטרה היא רק "לשמור בו אותה צורה ואותו היחס".

גם בהלכות בית הבחירה מקפיד הרמב"ם לנקוט לשון עבר, ולא לשון ציווי: "ההיכל שבנו בני הגולה היה", "הר הבית היה" "עזרת הנשים היתה מוקפת כצצטרה" וכדו' (וכך הוא גם לשון המשנה במסכת מדות).

לדעת ה'תוספות יום טוב' כשנזכה נבנה את הבית המתואר ביחזקאל. לשיטתו מטרת כתיבת מסכת מדות היא לתת המחשה כללית של מבנה הבית, משום שביסודו היה בית שני דומה לבית ראשון ולתבנית יחזקאל. וזאת מאחר שנבואת יחזקאל סתומה ברובה, ואלמלא התיאור של בית שני לא מצאנו ידינו ורגלנו בבנין העתיד. אולם כשנזכה לבנות את המקדש יגלה ה' עינינו להבין הסתום בנבואת יחזקאל ולבנות על פיה, בכל פרטיה.

וכן אנחנו כשנזכה לבנות בנין העתיד יגלה הקדוש ברוך הוא עינינו ומלאה הארץ דעה את ה' ולהבין הסתום בדברי יחזקאל ונבנהו. אבל מ"מ צריך לספור בנין השני שכן רוב ועקרי הבנין מיוסדים בתבנית ה' אשר השכיל לדוד ולא ימוט, אלא מה שיוזכרו האל יתברך לדרוש עוד מן המקראות מצורף לזה שע"י הסיפור הזה של בית שני אנו יכולים לדרוש ולהבין בבנין דיחזקאל. ואילו לא היה זה הסיפור נכתב בספר לא מצאנו ידינו ורגלנו באותו הבנין העתיד שיבנה במהרה בימינו. (תוספות יום טוב, הקדמה למסכת מדות)

ה'תפארת ישראל' חולק על ה'תוספות יום טוב' וסובר שמסכת מדות נכתבה כדי שנדע איך לבנות את הבית השלישי. לשיטתו הפסיקה של הרמב"ם שבית שלישי יבנה בידי אדם משמעותה שבידינו להבין ולדעת איך לבנותו, על פי הידוע לנו מעדויות על המקדשים שחרבו. (אמנם, גם לשיטת רש"י שמקדש שלישי ירד משמים חשובה כתיבת מסכת מדות כדי שיכירו שהמקדש שירד משמים דומה למקדש שנאמר בנבואה אלפי שנים קודם). אבל הבנין לא יהיה בדיוק כמתואר במסכת מדות, אלא כפי אשר יורינו ה' אז. כלומר מסכת מדות היא הדגם הבסיסי לבניית המקדש אבל יהיו בו שינויים כפי שירנו ה'.

משום דכל עיקר לימוד מסכת זו, הוא שנשמרו כלבינו תבנית ואופן בנינו, למען דעת באיזה אופן יבנה לעתיד, (ואם שיהיה בו איזה שינויים, כפי אשר יורינו ה' אז). וכן כתב הרמב"ם בהקדמה למסכת זו. ויש ראייה לדבריו מהכתוב ביחזקאל (מג, יא) דכתיב "וישמרו את צורתו ואת כל חוקותיו ועשו אותו". (תפארת ישראל, בעז, מדות א, אות א)

יא. בית שלישי – על פי נבואה?

כפי שראינו, תבנית המקדש נמסרה לנבואה ואם יבוא היום נביא ויורה לנו כיצד לבנות ודאי שחובה לשמוע לו. ראינו לעיל שבית המקדש השני נבנה כמעט ללא הדרכת הנביאים, ושילב את התבנית של הבית הראשון ושל הבית המתואר בספר יחזקאל. גם היום כשאין נבואה אנו במצב דומה. ולשם כך תבנית בית המקדש השני נכתבה במשנה וברמב"ם. וזאת כנראה התבנית שבה חשבו לבנות את הבית רבי יהושע בן חנניה, רבי יחאל מפריז, והרב צבי הירש קלישר. והיום אפשרות זו קרובה מתמיד.²⁷ כשנזכה לכך נצטרך להכריע אלו פרטים בבניין הבית הם מעכבים²⁸ אלו מצווה לעשות כפי שעשו בעבר, ואלו פרטים לא מחייבים היום.

השאלה האם אנו יכולים בכוח הכרעת התורה שבע"פ לבנות את בית המקדש או שמא עלינו להמתין לנבואה או לבית מקדש שיירד מן השמים – שנויה במחלוקת.²⁹

הרב אביגדור נבנצל שליט"א³⁰ מסיק מכל המדרשים הסותרים בעניין, שלא מדובר במחלוקת מוכרעת, אלא קיימות כמה אפשרויות כיצד ייבנה המקדש וכולן אמת. כמו בגאולה העתידה שלחז"ל לא היתה קבלה ברורה על מועד הגאולה ואופיה זכו – אחישנה, לא זכו – בעיתה (סנהדרין צח ע"א), כך בעניין המקדש. אם נזכה ונהיה ראויים נבנה אנחנו את המקדש, ואם לא נזכה ויגיע העת אזי המקדש יירד משמים.

אם נזכה לאפשרות מעשית לבניין בית המקדש טרם ביאת המשיח וללא נבואה, נבנה לפי התבנית של . הבית השני שאינו בדרגה שראה יחזקאל, אבל ראינו את דברי הרמח"ל שקיימת אפשרות שבית המקדש יפשוט צורה וילבוש צורה. ועל זה אומרת המשנה באבות: "לא עליך המלאכה לגמור ואין אתה בן חורין ליבטל ממנה", ומכאן שחובת ההשתדלות שלנו גדולה מאוד.

אמנם, הצורך בסייעתא דשמיא בעניין זה הוא יותר מאשר בתחומים אחרים המבוססים על התורה שבעל פה. בעניין בניין בית המקדש הדבר תלוי במציאות רוחנית של עם ישראל,

---

27. בבראשית רבה (סד, י) מסופר על רשיון שניתן לבנות את בית המקדש שנים מעטות אחרי חורבן הבית השני. רבי יחיאל מפריז והרב קלישר רצו בלב ראשון לחדש את עבודת הקרבנות.

28. הרמב"ם (בית הבחירה א, ה) מגדיר מהו עיקר בבנין הבית: "זאלו הן הדברים שהן עיקר בבנין הבית, עושין בו קדש וקדש הקדשים ויהיה לפני הקדש מקום אחד והוא הנקרא אולם, ושלתן נקראין היכל, ועושין מחיצה אחרת סביב להיכל רחוקה ממנו כעין קלעי החצר שהיו במדבר, וכל המוקף במחיצה זו שהוא כעין חצר אהל מועד הוא הנקרא עזרה והכל נקרא מקדש".

29. ראה: ילקוט שמעוני תהילים רמז תתמא, ירושלמי מעשר שני ה, ב; רש"י סוכה מא ע"א ד"ה אי נמי; רמב"ם הלכות בית הבחירה א, א. וראה הרב מרדכי אליהו, במעלין בקודש גיליון ב והרב ישראל אריאל בגיליון ג.

30. המעין, טבת תשל"ט כרך יט גיליון ב.

ולכן גדולי ישראל בכל הדורות לא אמרו דברים חד משמעיים איך צריך לבנות את בית המקדש.

קיימת גם אפשרות שלא נזכה לכך, ונבנה את בית המקדש רק לאחר שתתחדש הנבואה, ואזי ההנחיה כיצד לבנות תהיה מסורה לנביאים. במצב שכזה נבנה את המקדש כנבואת יחזקאל, כפי שיבאר אותה הנביא אשר יקום לנו. במציאות כזו, מסכת מדות לא תהיה המקור העיקרי להדרכה כיצד לבנות את המקדש.

קיימת גם אפשרות שהמקדש יירד משמים, ועל זה אומר ה'תפארת ישראל': "צריכים אנו לשמור תבנית הבית כדי שיראו שנבנה השתא בנס כפי שהגיד להם הנביא כמה אלפים שנה מקודם, ויכירו אז ע"י זה כי רוח ה' דבר בו".

בסופו של דבר, איננו יודעים בבירור כיצד יתרחשו הדברים, ודברי הרמב"ם (מלכים ומלחמותיהם יב, ב) ביחס לימות המשיח: "וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו, שדברים סתומין הן אצל הנביאים, גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו" – נכונים גם לעניין בניין המקדש.

בין כך ובין כך עלינו ללמוד את הלכות בניין המקדש ועבודתו, ולהכין כל מה שבידינו ליום שבו נהיה ראויים לכך. ובזכות זו נזכה לראות היכל על מכונו וכוהנים בעבודתם במהרה בימינו, אמן.